

Med sitt usedvanlige feminine ikonografiske program kan alterskapet i Grong kirke i Namdalen kanskje fortelle oss noe om den betydningen kvinnelige helgener hadde i middelalderen. Skapet er nemlig et unikt eksempel på senmiddelalderens kirkekunst.

Alterskapet i Grong kirke

Av Line Rogstad Wikan

Alterskapet er fra ca. 1520 og viser fem kvinnelige helgener: Jomfru Maria med barnet i midten, flankert av St. Katarina og St. Barbara, og i hver sin fløydør St. Maria Magdalena og St. Birgitta. Skapet er enkelt i sin utforming og har få utbrøderte dekorasjoner. Det er en såkalt triptyk, et alterskap delt inn i tre deler, med et *corpus* som utgjør midten og med en fløydør på hver side. Utsmykningen er enkel med gotiske buer over helgenstatuene og en bladornamentert bunn under dem. Baksiden av alterskapet er ikke dekorert med verken helgenbilder eller andre religiøse motiv. I middelalderen var det vanlig å framstille historier eller figurer på baksiden også, for på den måten ville det religiøse budskapet være tilgjengelig når fløydørene på alterskapet var lukket.

Et av de mest iøynefallende aspektene ved Grong-skapet er imidlertid det faktum at det framstiller kun kvinnelige helgener. Middelalderen blir ofte beskrevet som en tid da kvinner var undertrykte, men flere eksempler fra Skandinavia indikerer et mer nyansert syn. Dette er antakelig et aspekt som også reflekteres i den Skandinaviske kunsten i senmiddelalderen.

Det meste av kunsten på denne tiden var importert fra utlandet, hovedsakelig Tyskland og Nederland. Den hjemlige produksjonen

klarte ikke leve opp til den enorme produksjonen som foregikk i disse landene. Tyskland var blant de største eksportørene av religiøs kunst til Norge. Den ble forhandlet både i de største byene og langs kysten. Det er derfor ganske usedvanlig at man finner et alterskap viet kun til kvinnelige helgener i innlandsbygda Grong som ligger langt unna handelsrutene til Hanseatene.

HAAKEN GULLESON

Tidligere forskning har viser at det har vært uenighet om alterskapets opprinnelse. Er det et norsk verk eller ikke? Ut fra den eldre stilen hos figurene er det tydelig at dette ikke kan være et nederlandsk eller tysk verk. Noen kunsthistorikere mener at skapets «gammeldagse» stil tilsier at det må være et norsk verk. På den andre siden er det flere som mener at dette må være et alterskap laget i verkstedet til den svenske håndverkeren Haaken Gulleison fra Hälsingland. De begrunner dette med likheten mellom figuren av St. Birgitta i Grong-skapet og Gulleisons framstillinger av Birgitta fra Mattmar og Birgitta fra Ström. Det er denne likheten som også kan tidfeste altertavlen til 1520-årene.

På denne tiden var ikke grensen mellom Norge og Sverige den samme som i dag. Jämtlands län var en del av Norge, noe som brakte den norsk-svenske grensen nærmere Gulleisons verksted vest i Hälsingland. Mange av kunstverkene hans har vært plassert i kirker langs pilegrimsleden til Nidaros. Man finner til og med

Alterskapet i Grong kirke. I corpus finner man Jomfru Maria med barnet, flankert av St. Katarina til venstre og St. Barbara til høyre. I fløydøren til venstre St. Maria Magdalena og i den høyre fløydøren St. Birgitta av Sverige. Foto Line Rogstad Wikan

en Anna selvtrødte fra Nes kirke i Bjugn kommune som stammer fra Gulleisons krets. Det er tydelig at Gulleisons kunsthandel var vidstrakt, og at denne formen for handel også fant sted i innlandet. Ettersom Grong ligger langs den nordlige pilegrimsleden mot Nidaros, er det sannsynlig at dette alterskapet også stammer fra Gulleisons verksted.

KVINNELIG OPPDRAGSGIVER?

Selv om man noenlunde kan bestemme alterskapets opprinnelsessted, er det ingen bevarte tekster eller inskripsjoner som kan fortelle oss noe om hvem som bestilte et slikt verk. Grong-skapets ikonografiske program er derfor vanskelig å forklare ut fra dette utgangspunktet. På den andre siden kan man spekulere i en del sammenhenger som kanskje kan gi oss et innblikk i både oppdragsgiver og valg av motiv.

I tillegg til alterskapet inneholdt Grong kirke også en del andre kunstgjenstander fra middelalderen. I kirken finner man en kalvarigruppe fra ca. 1250, som består av skulpturer av en korsfestet Jesus flankert av Maria og Johannes. To andre treskulpturer, en St. Olav (ca.1300) og en Madonna med barnet (ca. 1250) og et prosesjonskorsifiks har også

Anna selvtrødte fra Nes kirke i Bjugn, fra begynnelsen av 1500-tallet. Denne skulpturen viser Jomfru Marias mor, Anna, med Maria og Jesus på fanget. Figuren er attribuert til Haaken Gulleisons verksted i Sverige. Foto Per E. Fredriksen, NTNU Vitenskapsmuseet

tilhørt kirken, men er nå å finne i Vitenskapsmuseets samlinger. Disse gjenstandene sammen med alterskapet forteller oss at Grong-kirken må ha vært rikt dekorert.

Ifølge Grong bygdebok var kirken i middelalderen kun en annekskirke og langt fra den viktigste i sognet. Derfor er det naturlig å tenke på en annen oppdragsgiver enn kirken selv. Muligens kan Grong gård, som kirken var tilknyttet, ha hatt noe med bestillingen av verket å gjøre. Et annet alternativ som også er blitt foreslått er sammenhengen mellom kunsten i Grong-kirken og gildet på Medjå. Et gilde var en sammenkomst eller et gjestebud med tradisjoner tilbake til vikingtiden. Denne skikken fortsatte lenge utover middelalderen og hadde da ofte en egen skytshelgen. Medjå-gildet var en samling av bønder fra gårder i området rundt Grong kirke, og det er ikke usannsynlig at dette gildet kan ha vært oppdragsgiveren for mye av kunsten i kirken.

Med et slikt utgangspunkt kan det være interessant å se på kvinners posisjon i dette samfunnet. I motsetning til mange andre vesteuropeiske land i middelalderen hadde kvinner i Skandinavia større frihet og flere rettigheter. Man hadde for eksempel bilaterale arverettigheter, som betydde at kvinner likeså godt som menn kunne arve gårder, land og gods. Selv om døtres arverettigheter var svakere enn sønners, var de likevel sterkere enn andre mannlige slektningers rettigheter. Det faktum at Skandinavia ikke opererte med et arvesystem der kun menn arvet menn før sent på 1500-tallet/ tidlig på 1600-tallet, kan muligens fortelle oss at kvinner fikk en generelt sterkere posisjon i samfunnet i løpet av middelalderen. I vikingtiden var det heller ikke uvanlig at kvinner alene hadde det økonomiske og sosiale ansvaret over gården. Ettersom disse tendensene fortsatte ut gjennom middelalderen kan man tenke seg at kvinner også hadde en finger med i spillet når det gjaldt bestilling av kunst. Kanskje kan man se for seg en enke eller en mektig husfrue på Grong gård som bestiller. Eller at flere viktige medlemmer i Medjå-gildet var kvinner. Hvis dette er tilfellet, kunne kanskje det kvinnelige motivvalget i alterskapet fra Grong relateres til denne hypotesen.

KVINNER I NORSK SENMIDDELALDERKUNST

Selv om man bare kan spekulere i om motivvalget er et resultat av en kvinnelig oppdragsgiver eller ikke, er det andre aspekt ved senmiddelalderens kunst som kanskje kan være med på å forklare dette tilsynelatende uvanlige valget. Ser man for eksempel på antall helgener fordelt etter kjønn i norske alterskap, er det flere kvinnelige enn mannlige helgener som er framstilt. Selv om St. Olav ofte er representert, topper likevel kvinnene statistikken. Til tross for dette er det ikke mange alterskap som framstiller kun kvinner, slik som i Grong.

I Trøndelag er det for eksempel bare alterskapet fra Reinsklosteret i Rissa som har den samme kvinnelige ikonografien. Dette alterskapet er derimot ikke et skandinavisk verk, men trolig laget i Brüssel tidlig på 1500-tallet. Dets utforming skiller seg også fra Grong-skapet ved at kun Maria med barnet er skulpturelt utformet, mens helgenene på fløydørene er malte. Bortsett fra Maria har alterskapet fra Rein også St. Barbara felles med Grong-skapet. De øvrige helgenene på Rein-skapet er St. Klara av Assisi, St. Margarete og St. Gertrud. Som kontrast til Grong-alterskapet kan derimot disse kvinnelige helgenenes suverene posisjon i verket forklares ut i fra en enkelt årsak. Reinsklosteret var trolig et nonnekloster i middelalderen. Det er uvisst hvilken orden som tilhørte klosteret, men man tror det kan ha vært augustinermonner som levde der. Med et slikt utgangspunkt er det lett å forstå den kvinnelige ikonografien i Rein-skapet i motsetning til alterskapet i Grong.

SENMIDDELALDERENS NYE BILLED MOTIV

Mange av de kvinnelige helgenene og figurene i senmiddelalderens religiøse kunst opptrer innenfor nye billedmotiv fra denne tidsperioden. Et av alterskapene fra Trondenes kirke i Troms er et godt eksempel på dette. Her framstilles syv kvinner, hver med et eller flere barn. Under disse kvinnene er en rekke menn framstilt i halvfigur. Kvinnen i midten er selvfølgelig Maria med Jesusbarnet. De seks kvinnene som flank-

Madonna fra Grong kirke (ca. 1250–1275). Skulpturen viser en sittende Madonna med Jesus på fanget. Slik som Olavsskulpturen stod også denne figuren trolig på et sidealter i Grong kirke. Foto Per E. Fredriksen, NTNU Vitenskapsmuseet

St. Olav fra Grong kirke, fra ca.1300. Denne Olavsskulpturen stod trolig på et sidealter i Grong kirke under middelalderen. Foto NTNU Vitenskapsmuseet

Alterskap fra Reinskloster i Rissa (begynnelsen av 1500-tallet). Alterskapet fra Reinskloster er et nederlandsk verk som viser fem kvinnelige helgener. I corpus står Jomfru Maria med barnet. Hun er flankert i fløydørene av St. Barbara til venstre og St. Clara til høyre. På utsiden av fløydørene er St. Margareta framstilt til venstre og St. Gertrud til høyre. Foto Per E. Fredriksen, NTNU Vitenskapsmuseet

erer henne er hennes slektninger. Dette er blant annet hennes mor Anna som framstilles til høyre med Maria i sine armer og de to andre døtrene – Maria Salome og Maria Cleophas – ved hennes ben. Disse to kvinnene er igjen framstilt med sine barn i fløydørene på alterskapet. Trondenes-skapet fungerer derfor som en framstilling av Jomfru Marias slektstre, som en kvinnelig variant av Jessetreet. Innen kunsten er Jessetreet en framstilling av Kristi slektstre. Treet starter med Isai (kalt Jesse på engelsk) som var far til kong David, hvis slekt Messias skulle stamme fra. Dette motivet var spesielt populært i middelalderen og de tidligste eksemplene kan dateres tilbake til det 11. århundre.

Dette motivet dukker også opp blant Haaken Gullasons verk. Alterskapet i Söderala viser i likhet med Trondenes-skapet Maria med barnet i midten og hennes to halvsøstre som flankerer henne med sine barn. Igjen er det den kvinnelige slekten som er i fokus. Det er tydelig at slike tema blir populært i senmiddelalderen. Også motivet Anna selv tredje, som nesten ikke eksisterte før 1400, blir hyppig framstilt mot slutten av middelalderen. Anna selv tredje viser Anna med Maria og Jesusbarnet på sitt fang. Haaken Gullasons verksted laget for eksempel flere slike figurer som alle var like i stil, blant annet Anna selv tredje fra Bjugn.

Det er opplagt at Grong-skapet skiller seg ut fra disse eksemplene ettersom det ikke er noen form for slektskap som framstilles. Det samme kan sies om Reins-alterskapet siden det har et helt annet utgangspunkt enn Grong-skapet. Til tross for dette er det naturlig å trekke fram disse eksemplene nettopp fordi de framstiller kvinner og fokuserer på kvinnelige helgener. Man kan derfor påpeke at det er en tendens i senmiddelalderen til å legge vekt på kvinner i den religiøse kunsten. Det faktum at kvinner er mest representert i kunsten generelt på denne tiden, er med på å understreke dette poenget. Alterskapet i Grong kan altså være et resultat av nett-

opp denne tendensen. Trolig kan det også være en sammenheng mellom populariteten til kvinnelige helgener i kunsten og kvinners posisjon i det skandinaviske samfunnet. At kvinner hadde flere rettigheter og en betydelig posisjon i samfunnet, kan kanskje ha påvirket bestillingen av kunst og motivvalg. En mulig kvinnelig oppdragsgiver på Grong gård eller i Medjå-gildet kunne vært et eksempel på dette. Når det gjelder Grong-skapet, er hypotesen om mulig oppdragsgiver, populariteten til kvinner i kunsten og deres posisjon i samfunnet alle like viktige aspekter. Skal vi prøve å forstå den kvinnelige ikonografien i alterskapet må vi nok se på alle disse faktorene for å få et helhetlig bilde. Uansett kan man trekke fram Grong-alterskapet som et eksempel på den store betydningen kvinnelige helgener hadde i det senmiddelalderiske samfunnet, og i kunsten.

Artikkelen er basert på masteroppgaven *Christianity and the Arts*, avlagt ved School of Arts and Humanities ved King's College London 2013.

Lesetips

Dybdahl, Audun 1999. *Helgener i tiden*. Tapir Forlag, Trondheim.
Karlsson, Lennart 2005. *Kretsen Kring Haaken Gullason*. Carlsson Bokförlag, Stockholm.
Nordhagen, Per Jonas 1981. «Senmiddelalderens billedkunst 1350–1537.» I: Lidén, Hans-Emil et al. *Norges Kunsthistorie – Høymiddelalder og Hansa-tid*. Vol. 2. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
Strand, Jørgen P. 1991. *Grong Bygdebok – gårds- og slektshistorie*. Grong Bygdeboknemnd, Grong.

Forfatter

Line Rogstad Wikan har master i kunsthistorie fra King's College i London og jobber deltid som guide i Nidarosdomen.